

Несподівані зміни

Урок 41

1. Згадайте казки, у яких із персонажами відбувалися чарівні перетворення. Складіть список і зазначте: народна казка чи авторська, хто автор, із якої країни. Якщо не знаєте, запитайте у вчителя/вчительки.
2. Прочитай уривок повісті про дівчинку Алісу, у якому йдеться про початок її шляху до великих перетворень.

Униз і вглиб кролячою норою

За твором Льюїса Керрола "Аліса в Країні Див"

Аліса занудьгувала, сидячи на березі без діла. Аж тут повз неї промайнув Кролик — білий, з рожевими очима. Він добув із нагрудної кишенки годинника й, зиркнувши на нього, поспішив далі. Аліса схопилася на ноги: зроду-віку ще не траплявся їй Кролик із нагрудною кишенькою та ще й з годинником.

Аж тремтячи з цікавості, вона кинулася за ним і з розгону пірнула у велику кролячу нору...

...Униз, униз, униз... От би падати так до нескінченності! Коли це враз — гу-гуп! — і Аліса опинилася на купі хмизу й сухого листя: політ закінчено!

Аліса нітрохи не забила і швидко схопилася на ноги. Довко-ла було багато дверей, але всі позамикані. Аліса наштовхнула-ся на маленький скляний столик. На ньому не було нічого, окрім крихітного золотого ключика, й Алісі відразу спало на думку, що це, мабуть, ключ від якихось дверей. Та ба! Чи то замки були завеликі, чи ключик замалий — він не підходив до жодних дверей. Однак за другим обходом вона раптом нагледіла маленьку завісочку, а за нею — дверцята заввишки з п'ятнадцять **дюймів**.

Аліса засунула золотого ключика в замок і — о, радість! — він підійшов!

Дверцята відчинилися у вузесенький прохід. Аліса стала навколішки й угледіла в глибині небаченої краси сад. І так їй закортіло вибратися з цього темного коридору між оті барвисті квітники та прохолодні водограї! Проте у дверцята не пролазила навіть її голова.

3. Що в тексті здалося тобі найдивовижнішим?

4. Порівняй речення. Що спільного в них усіх?

☀ Кролик промайнув.

☀ Білий Кролик промайнув повз Алісу.

☀ Аж тут повз Алісу промайнув білий Кролик.

5. Хто виконує дію, про яку розповідається в кожному реченні? Яка ця дія? Чи змінюється основний зміст речення від додавання нових слів?

Усі слова в реченні виконують свої ролі. Одні — головну, інші — другорядну. Щоб дізнатися, яку роль виконують слова, треба поставити до них запитання.

На запитання *хто?* або *що?* відповідає **підмет**, а на запитання *що робить?* *що зробив?* *що робитимуть?* **тощо** — **присудок**. Підмет і присудок — це **головні члени речення**, його **граматична основа**.

Найчастіше **підмет** називає того, хто виконує дію, а **присудок** — саму дію.

хто? що зробив?
Білий кролик промайнув повз Алісу.

підмет присудок

Решта членів речення дають нам додаткову інформацію. Вони відповідають на запитання *який?* *де?* *куди?* *скільки?* *кому?* *чим?* *тощо*. Це — **другорядні члени речення**.

1. Поміркуйте, як Аліса зможе потрапити до омріяного саду.
2. Прочитай продовження пригод Аліси.

Менше й менше

За твором Льюїса Керрола "Аліса в Країні Див"

Аліса повернулася до столика. Цього разу вона вгледіла там маленьку пляшечку ("Раніше її точно не було", — подумала Аліса) з прив'язаним до шийки папірцем, де гарними великими літерами було видруковано: "ВИПИЙ МЕНЕ". Коли тобі пропонують "Випий мене" — це, звісно, чудово, але мудра маленька Аліса не збиралася діяти **зопалу**.

— Ні, — сказала вона собі, — спочатку я гляну, чи нема тут де напису "Отрута".

Проте на цій пляшечці такого напису не було, тож Аліса відважилася з неї надсorbнути. Виявилося доволі смачно (як пиріг з вишнями, заварний крем, ананас, смажена індичка, іриски й гарячі грінки разом узяті).

— Цікаве відчуття! — мовила Аліса. — Здається, я стягуюсь, як підзорна труба.

І справді: тепер вона заледве сягала десяти дюймів. Упевнившись, що з нею нічого більше не діється, вона вирішила мерщій податися до саду. Бідна Аліса!.. Біля дверцят вона похопилася, що забула золотого ключика, а коли вернула до столика, то зрозуміла, що тепер до ключика їй не дотягтися. Вона виразно бачила його знизу крізь скло і навіть пробувала вилізти вгору по ніжці, але ніжка була зализька. Натомившись від марних зусиль, бідолашка сіла й заплакала.

— Годі! Сльозами тут не допоможеш! — наказала вона сама собі. — Раджу тобі зараз же припинити!

Аж ось її погляд упав на невеличку скляну скриньку під столом: вона відкрила її й побачила там малесеньке тістечко, на якому красувалися викладені смородинками слова: "З'ІЖ МЕНЕ".

— А що ж, і з'їм! — промовила Аліса. — І коли від того побільшаю, то дістану ключа, а здрібнію ще дужче, то просунуся під дверцятами. Так чи інак, а в садок я потраплю однаково.

Вона відкусила шматочок.

3. Опиши почуття, які пережила Аліса, коли зменшилася, а потім — коли збагнула, що ключ лишився на столі. Знайди слова, якими можна було б її підбадьорити.

4. Обери фрази, які можна промовити самому/самій собі у скрутній ситуації. Придумай власні.

— Все буде добре, треба тільки трохи почекати.

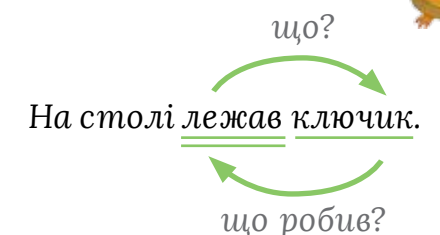
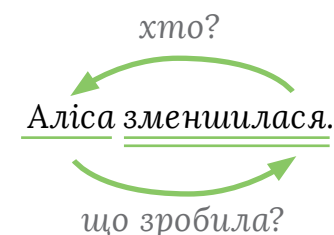
— Ну й дурень/дурепа, у мене ніколи нічого не вийде.

— Годі! Сльозами тут не допоможеш!

5. Випиши перше й останнє речення цього тексту. Знайди в кожному з них підмет і присудок, підкресли їх. Скористайся порадами Мовозна.

Від підмета до присудка і навпаки — від присудка до підмета — можна поставити запитання.

6. Складіть і запишіть речення, у якому підмет відповідатиме на запитання "хто?", а присудок — "що робили?".

1. Дізнайся, що трапилося з Алісою далі.

Більше й більше

За твором Льюїса Керрола "Аліса в Країні Див"

— Усе дивасніше й дивасніше! — вигукнула Аліса (з великого зачудування вона раптом забула, як правильно говорити). — Тепер я розтягуюсь, наче найбільша в світі підзорна труба! До побачення, ноги! (Бо ніг своїх вона вже майже не бачила — так хутко вони віддалялися).

— О, бідні мої ноженята, хто ж вас тепер взуватиме, у панчішки вбиратиме? Напевно не я!.. Тепер ми надто далеко одне від одного, щоб я могла дбати про вас: мусите давати собі раду самі!..

Тут вона стукнулася головою об стелю. Ще б пак, її зріст сягав тепер дев'яти **футів!**

Вона мерщій схопила золотого ключика й гайнула до садових дверцят.

Бідолашна Аліса! Єдине, що вона могла зробити, лежачи на підлозі, — це зазирнути в садок одним оком. Надії дістатися туди лишалося ще менше, ніж досі. Вона сіла і знову зайшлася плачем.

— Як тобі не соромно! — сказала собі Аліса. — Щоб отака велика дівчинка (чим не до речі сказано?) отак розпустила рюмси! **Зараз же припини!**

Але вона все плакала й плакала, розливаючись потоками сліз, аж поки наплакала ціле озерце.

Тут до її слуху долинуло дрібне лопотіння ніг. То повертався Білий Кролик: вишукано вбраний, із парою білих рукавичок в одній руці і віялом у другій.

— Перепрошую, пане... — звернулася Аліса.

Кролик аж звився на місці — кинув віяло й рукавички, і дременув у темряву.

Аліса підняла одне й друге, і стала обмахуватися віялом: задуха в коридорі стояла страшенна.

— Який божевільний день! — сказала вона. — Ще вчора все йшло нормально...

Із цими словами вона опустила очі і з подивом помітила, що, розмовляючи сама з собою, натягла на руку одну з Кроликових білих рукавичок.

— І як це мені вдалося? — майнуло в неї в голові. — **Напевно, я знову меншаю?**

Вона звелася й пішла до столика, аби примірятись: так і є — вона зменшилася до двох футів і швидко меншала далі. Причиною, як незабаром з'ясувалося, було віяло в її руці, тож Аліса прожогом його відкинула: ще мить — і вона зникла б зовсім!

2. Що в цьому уривку було для тебе несподіваним? А про що ти вже здогадався/здогадалася?
3. Уяви себе на місці Аліси. Розкажи, що б ти відчував/відчувала в такій ситуації.
4. Прочитай опис Кролика. Які нові деталі з'явилися?
5. Випиши з тексту фразеологізм, який означає "розплакалася". Чи вживатимеш ти його? Якщо так, то в яких випадках? Якщо ні, то чому?
6. Перепиши в зошит виділені в тексті речення: спершу питальне, потім розповідне і насамкінець — спонукальне. Пригадай, що ти знаєш про ці типи речень. У перших двох реченнях підкресли граматичні основи.
7. Склади й запиши в зошит одне речення про Алісу, а друге — про Кролика. Знайди в них підмет і присудок, а потім запропонуй зробити це однокласнику/однокласниці. За спільною згодою підкреслить у реченнях головні члени.

1. Прочитай продовження пригод Аліси.

Знову маленька*За твором Льюїса Керрола "Аліса в Країні Див"*

— Ху-у! Ледь урятувалася! — сказала Аліса, вельми налякана цими змінами, але й невимовно рада, що живе ще на світі. — А тепер — до саду!

І вона чимдуж помчала до дверцят. Та ба! Дверцята знову виявилися замкнені, а ключик, як і перше, лежав на скляному столику.

"Кепські справи, — подумала нещасна дитина. — Ніколи-ніколи я ще не була такою манюсінкою! І треба ж отаке лихо на мою голову!"

На останньому слові вона посковзнулася і — шубовсть! — по шию опинилася в солоній воді.

Спочатку вона подумала, що якимось дивом упала в море. Проте вона хутко здогадалася, що плаває в озері сліз, яке сама наплакала, ще будучи велеткою.

— І чого було аж так ридати? — бідкалася Аліса, плаваючи туди-сюди в пошуках берега. — За те мені й кара!.. Ще потону у власних сльозах! Ото була б дивина! Щоправда, сьогодні все дивина.

Тут Аліса почула, як поблизу неї хтось хлюпочеться. Спершу вона подумала, ніби то морж чи гіпопотам, але, згадавши, яка вона тепер маленька, зрозуміла, що то — звичайна миша, яка теж звалилась у воду.

— О, Мишо, чи не знаєте ви, де тут берег? Я вже дуже стомилася плавати, о, Мишо!

Миша пильно глянула на Алісу й ніби підморгнула їй крихітним очком, але не озвалася й словом.

Переклад з англійської Валентина Корнієнка

2. Як гадаєш, чи вдасться Алісі потрапити до чарівного саду? Що там може на неї чекати?

3. Перекажіть одне одному події, які сталися з Алісою. Нехай хтось розповідає від імені кролика, хтось — від імені миші, а хтось — від імені ключа.

4. Перепиши речення в зошит, визнач у них підмет і присудок. Доповни речення другорядними членами. Поспостерігай, що змінилося.

☀ Аліса плавала.

☀ Хлюпочеться миша.

5. Якщо тобі цікаво дізнатися про інші пригоди Аліси в Країні Див, прочитай цю книжку до кінця. Якщо не маєш такої вдома, то можна купити її в книгарні, взяти в бібліотеці або позичити у знайомих. А ще можна послухати аудіокнигу.

svitdovkola.org/um3/media6

6. Зазвичай у мюзиклах про персонажів розповідають у піснях. Заспівайте імпровізацію про пригоди Аліси на будь-яку мелодію. Наприклад, так: "Одного дня Аліса побачила білого Кролика й побігла за ним. І впала в нору..."

Знайомся: автор

Льюїс Керрол — це псевдонім Чарльза Доджсона. Письменник народився 27 січня 1832 року в Англії і прожив там усе життя — до 14 січня 1898 року.

Він був професором математики, однак страшенно любив малювати й фотографувати, захоплювався театром. Який ще талант цієї людини помітний у творі про Алісу?

Козацька казка

Урок 46

1. Які ви знаєте казки чи легенди про козаків, про Запорозьку Січ? Розкажіть одне одному.
2. Прочитай початок козацької казки.

Нічний помічник

За твором Сашка Лірника "Казка про вдову Ганну-Шулячку, чорного козака і страшне закляття"

На околиці нашого села жила собі вдова Ганна. Чоловік її був славний козак Шуляк, та загинув у бою з татарами. Зосталася Ганна сама з маленькою дочкою Явдошкою. Тож люди на селі так і звали Ганну — Шулячкою.

Ганна була молода і вродлива, та ще й роботяща, але хіба багато жінка без чоловіка зробить? Тяжко Ганні орати. Воли не слухаються, плуг важінний, **леміш** у землю не лізе. Помучилася Ганна до ночі, та й уклалася спати з Явдошкою на возі.

Вранці прокинулася — що за чудасія? Усе поле виоране, засіяне і **заскорбджене**. Воли розпряжені — сіно собі жують, та ще й казанок із кулешем на багатті кипить. Подивилася Ганна кругом — нікого не видно. Приїхала додому, та все дивується — хто поле виорав? А вдома дивиться — за ніч хтось тин підправив, ще через ніч хтось дров нарубав. Так, ніби хазяїн у хаті з'явився. Уже Ганні і страшно, і цікаво: хто ж це по ночах у неї хазяйнує, та знаку не подає?

Пробувала Ганна вистежити гостя нічного, але тільки-но ніч наставала, то відразу засинала аж до ранку.

Уже й місяць минув, уже й другий — а в Ганни все по ночах хтось порядкує.

Пішла Ганна до ворожки, розповіла про таємничого гостя, а та їй і каже:

— Затисни, доню, в руку великодню крашанку, що в церкві святила, то й не візьмуть тебе чари і ти не заснеш.

Зробила Ганна, як ворожка веліла, сіла в садку і чекає. Коли це заходить у двір козак високий, ставний. У руці списа тримає, а на повіді коня веде. Козак весь у чорному — шапка чорна, **кир'я** чорна, шаровари чорні, тільки лице біліє та очі горять.

Устромив козак списа в землю, припнув до нього коня, а сам жупана скинув, рукави засукав, та й заходився криничку підправляти. Та так гарно і вправно — робота ніби сама робиться, сокира в руках аж виспіває.

Задивилася Ганна на козака, аж замилювалася. Такий уже гарний та роботящий. А перед ранком заіржав кінь, копитом забив. Козак у сідло скочив, та й гей із двору.

3. Назви три факти про Ганну, які стали тобі відомі з тексту.
4. Сподобався тобі чорний козак чи видався страшним? Чому?
5. Які старовинні слова трапилися тобі в казці? Чи всі вони були зрозумілі? Про значення яких можна здогадатися?
6. Випиши з тексту або склади речення про Ганну чи козака. Підкресли граматичну основу.
7. Випиши з уривка всі форми слова "Ганна", які знайдеш. Виділи в кожному слові закінчення та основу.

..... Пригадай!

Закінчення — це змінна частина слова. Частина слова без закінчення називається **основою**.

Село, села, селу, селом, у селі.

1. Прочитай, як розвиваються події в казці далі.

Страшне заклиття

За твором Сашка Лірника "Казка про вдову Ганну-Шулячку, чорного козака і страшне заклиття"

Розказала Ганна про нічного гостя ворожці.

— Ой, доню, недобрий то знак. Це вже якась нечиста сила до тебе внадилася. Зроби от що — придивись, де він до тебе у двір входить, і на тому місці на землі хреста намалюй. Нечистий якою дорогою зайшов, такою і вийти мусить. А той хрест його не пустить — тут його і впіймаєш. Тоді й узнаєш, хто він.

Діждалася Ганна ночі. Коли чорний козак до роботи взявся, нишком до воріт пробралася і хрест намалювала.

Під ранок козак виїжджає, а у воротах кінь дибки стає, наче на стіну наштовхнувся. Козак глянув — аж на землі хрест намальований! Зблід козак ще дужче, глянув кругом — і побачив Ганну за діжкою.

— Отак ти, Ганно, мені за добро моє платиш? — каже козак. — Згуби-ти мене надумала?!

— Ні, козаче, не хочу я тебе згуби-ти, а тільки хочу знати, хто ти, чому мені допомагаєш і чого ховаєшся? Чи не буде мені біди якої від тебе?

— Ні, Ганно, не буде тобі біди від мене, — каже козак. — Видно, доведеться розповісти про себе, бо як ти хреста не зітреш і мене ранок застане, то згорю на сонці. Давно те діялося... Гнала наша сотня татар, багато ми їх посікли, та ще більше не встигли. Зупинилися на ніч у цьому лісі, а мене лишили на чатах. Поснули козаки, і я задрімав. А серед ночі наскочили татари, порубали сонних запорожців, тільки я й лишився. А отаман наш за те, що через мене вся наша

сотня полягла, помираючи, закликав мене страшним закляттям, щоб я світу білого не бачив і щоб сонце на мене не світило. Так відтоді лише вночі я можу по світу ходити, а вдень ховаюся в могилі, де мої братчики лежать. А тебе, Ганно, я примітив, коли ти поле орала, і полюбив тебе одразу. Через те і допомагаю тобі, та й сам за роботою скучив, за життям людським.

Вислухала вдова козака, і так їй шкода його стало, що вона заплакала.

— Їдь, козаче, не тримаю я тебе.

Стерла Ганна хреста, і козак з конем зник, бо сонце вже сходило. З того часу чорний козак більше до Ганни не приходив.

2. Чи вважаєш ти справедливим покарання козака за провинну? Обґрунтуй свою думку.
3. Прочитай слова у формі однини і множини. Виділи в них корені. Чи однакові вони? Скористайся порадами Мовознавця.

Ніч — ночі.

Річ — речі.

Стіл — столи.

Кінь — коні.

Піч — печі.

Камінь — камені.

Корінь — це спільна частина споріднених слів, яка об'єднує їх за значенням. Щоб визначити корінь слова, треба дібрати до нього спільнокореневі (споріднені) слова.

Ніч, вночі, нічний, ночувати.

У деяких коренях при зміні форми слова чи у споріднених словах можуть чергуватися голосні звуки [o] — [i], [e] — [i].

Не сумнівайся: корінь той самий, просто звук змінився.

4. Зміни слова так, щоб у корені змінився голосний.

Сік, лебідь, осінь, село, слово.

1. Тобі цікаво, як закінчилася казка про чорного козака і вдову? Прочитай!

Геройський вчинок

За твором Сашка Лірника "Казка про вдову Ганну-Шулячку, чорного козака і страшне закляття"

Якось задиміло, загорілося село — орда татарська за ясином-полоном примчала. Кинулися на козаків: по четверо-п'ятеро на одного. Хоч як билися хлопці наші, а таки несила впоратися. А татари вже по селу женуться, людей арканами ловлять, хати підпалюють. Похапали людей, і Ганну з Явдошкою теж, і погнали Чорним шляхом.

Дісталися ординці до лісу з полоном, та й зупинилися ночувати біля могили. І раптом така втома на всіх напала, що всі поснули. Тільки Ганна не спить, бачить — наче тінь чорна носиться — то її козарлюга на коні поміж ординців літає. Майже всіх нападників поклав козак. Ще з десяток лишилося — аж тут уже сонце сходить. Треба козакові зникати, бо згорить. А він тільки Ганні всміхнувся, вусом повів і шаблю міцніше стиснув.

Зійшло сонце, посхоплювалися татари, побачили чорного козака і кинулися всі на нього. А козарлюга колесом носить, вітряком крутиться, від стріл шаблею відмахується, аркани на списа ловить, ногами **ятагáни** вибиває. Усіх переміг.

Ганна очі руками затулила, глянути боїться, як козак горітиме. Коли чує, люди радіють. Дивиться — стоїть перед нею її любий. Жупан порубаний, шапка стрілою пробита, весь у ранах, і сміється! А сонечко на нього світить, і нічого йому поганого немає!

Обійняв козарлюга Ганну та й каже:

— Простився мені гріх мій! Пропало страшне закляття — тепер будемо ми разом!

Бо хто крові своєї за людей не шкодує, хто за правду грудьми встає, хто землю свою боронить, та ще й любить вірненько, того шабля не тне, чари не беруть і кулі від того відскакують!

2. У які моменти читання тобі було страшно? Чи вірилося тоді у щасливий кінець? Перекажи кульмінацію казки.

3. Які слова допоможуть тому, хто боїться? Обери один з варіантів і додай свої.

— Нічого страшного тут немає! Чого ти трясешся?

— Не бійся, я з тобою!

4. Що в цій оповіді було казкового, а що могло відбуватися насправді?

5. Поспостерігай, як змінюється останній звук у корені слів.

Козак — козаче — козацький.

Берег — на березі — бережок.

Вуха — у вусі — вушко.

У коренях деяких слів можуть чергуватися і приголосні звуки: [к] — [ц'] — [ч], [г] — [з'] — [ж], [х] — [с'] — [ш].

Рік — роцi — річний. Друг — друзі — дружба.

Муха — мусі — мушка.

6. Зміни слова так, щоб у корені з'явився інший приголосний.

Вовк, горох, восьминіг.

7. Послухай, як розповідає цю казку автор.

svitdovkola.org/um3/media7

Які твої враження від слухання? Що сподобалося?

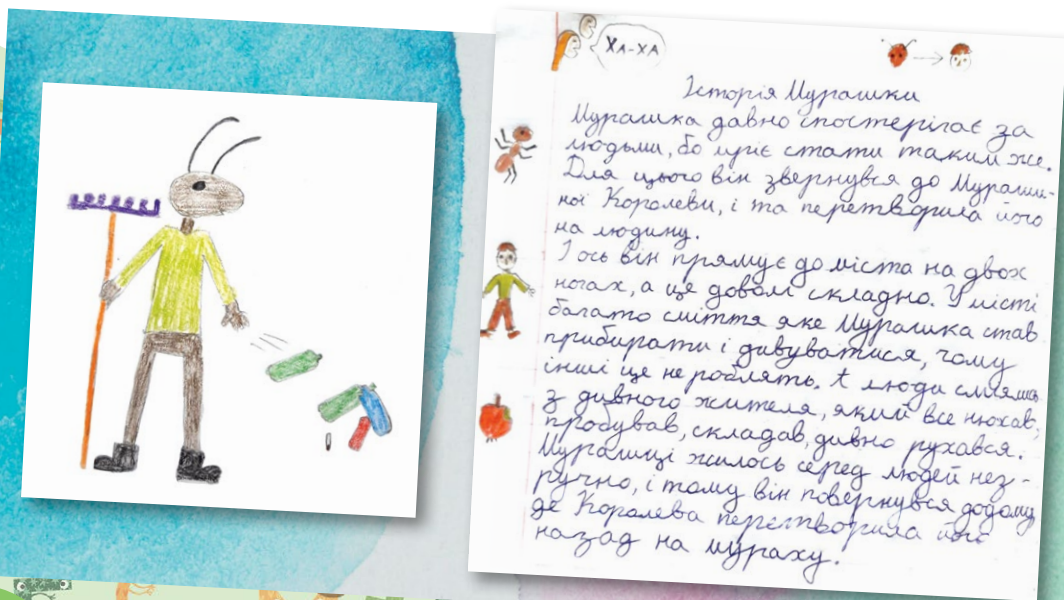
Моя книжка

Нова глава твоєї книжки буде про чарівні перетворення! Мої запитання допоможуть тобі "зв'язати" сюжет. Пригадай елементи сюжету, зазирнувши на с. 33.

Чарівні перетворення персонажа

- ▶ Що буде перетворюватися: сам персонаж, його друг або знайомий чи щось із речей?
- ▶ Ці перетворення будуть приємні чи не дуже?
- ▶ Що стане причиною перетворень: чарівний предмет (пиріжок, чарівна паличка, чарівна шапка) чи чарівна істота (ворожка, шаман, джин)?
- ▶ Які переваги здобуде персонаж або предмет, що перетворився? А які незручності чекають на нього?
- ▶ Чи легко всі сприймуть зміни? Як відреагують: дивуватимуться, сміятимуться чи й жахатимуться?
- ▶ Чи розчаклується персонаж наприкінці глави? Як саме?

Цікава ідея

Картинки, що змінюються

Хочеш, щоб перетворення відбувалися просто у твоїй книжці? Можеш зробити рухому вставку.

Підготуй: картон, папір, лінійку, ножиці, клей, канцелярський ніж, фломастери.

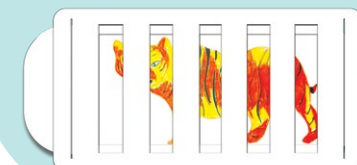
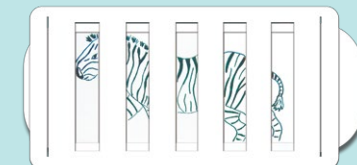
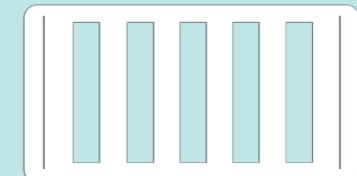
На двох однакових аркушах (10 × 5 см) намалюй персонажа до перетворення і після.

Розріж кожний малюнок на смужки завширшки 1 см.

Наклей ці смужки на картонну основу (15 × 5 см 5 мм) так, щоб вони чергувалися: смужка від першого малюнка, упритул до неї — смужка від другого, потім знову від першого і так далі.

Виріж із картону рамку (10 × 6 см). Канцелярським ножом зроби в ній через кожен сантиметр отвори завширшки 1 см, а по краях — прорізи.

Встав основу в рамку і, рухаючи її вліво-вправо, змінюй зображення!

Вживай яскраві слова у своїй розповіді!

перевтілювався
чудернацький
розреготалися
сполохав дивовижа
несподівано чудасія
обернулася химерна

Перетворення у природі

Урок 51, 52

1. Запишіть і намалюйте три найдивовижніші, на вашу думку, перетворення у природі. Презентуйте роботу в класі.
2. Прочитай вірш про те, як літо перетворюється на осінь.

Літо

Літо прострибало жабкою,
пролетіло метеликом.
Літо пробігло мишкою,
проповзло мурашкою.
Літо проквітло квіткою,
пристигло ягідкою.
Літо проплюскотіло річкою,
прокрапало дощиком.
Літо пропахло травною,
просюрчало цвіркуном.
І сховалося літо від мене
під жовтий кленовий листочок.

Оксана Луцевська

3. Що ти уявляв/уявляла, читаючи вірш? Чи з'явилося у твоїй уяві те, про що в ньому йдеться?
4. Зверни увагу на струнку будову вірша. Що в ньому повторюється? Який ефект це справляє на читача? Чому в кінці вірша повторили зникли?
5. Напишіть схожий вірш про осінь, яка невдовзі сховається від нас.
6. Прочитай вірш знову, промовляючи всі дієслова, що починаються з "про", без цієї частинки. Наприклад, замість "прострибало" кажи "стрибало". Який відтінок значення додає слову частинка "про"?

7. Прочитай, як Мовознай навчав Пишеня.

З чого складається слово

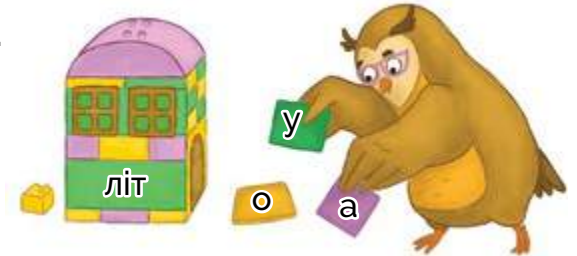
Одного разу Пишеня завітало до Мовознай та побачило, що той упорядковує свою колекцію слів.

— Кожне слово — це будиночок. Фундамент, стіни і дах — це **основа слова**. Вони стоять міцно, не змінюються.

А от килимок на вході — **закінчення** — можна змінити. Поглянь!

Було: літо, буде: літа.

Які ще килимки можуть тут бути?

Потім Мовознай почав робити з одних будинків інші! Додаючи до фасаду — **кореня** — різні деталі. І щоразу утворювалися нові слова — спільнокореневі!

Наприклад, перед коренем додавав балкончики — **префікси**.

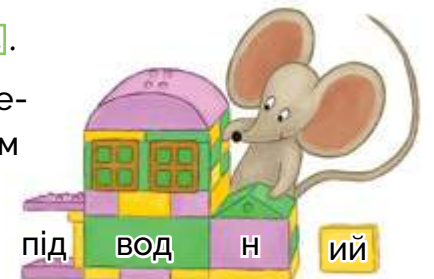
Повзе — приповзе, ліс — праліс.

Після кореня додавав верандочки — **суфікси**.

Дощ — дощик, вода — водний.

— А можна додати і балкончик, і веранду? — поцікавилася Пишеня. А потім саме придумало слово:

— Підводний!

8. Які частини слова тобі вже були відомі? А які нові для тебе?
9. Які частини слова належать до основи, а яка — ні?
10. Пограйте з частинками слів, як Мовознай і Пишеня. Запишіть утворені слова.

Про-, пере-, гриб-, -літ-, -н-, -ак-, -а, -ий, -є.

1. Намалюйте схему розвитку будь-якої рослини від весни до весни. Пронумеруйте й підпишіть етапи. Чи однакові вони в різних рослин? Порівняйте свою схему з роботами інших груп.

2. Прочитай про несподівану долю однієї насінини.

Пригода на рівному місці

За твором Юлії Смаль "Казка про Горошку"

Коли добре пригріло сонечко, а ранкова роса щедро наповила городніх мешканців, у затишному стручку народилася малесенька Горошка. У неї було ще п'ять сестричок-горошинок. Разом вони росли, дозрівали, мріяли про те, що робитимуть, коли настане час покинути домівку. І от, коли всі зелені горошинки вирости у поважних жовтуватих пань, дбайлива рука господині збрала їх у велику миску, щоб підсушити і зберегти до зими.

Горошка вже приготувалася стрибнути в миску, аж раптом підсохлий будиночок зігнувся і вистрелив її невідомо куди. Вона спочатку не зрозуміла, що сталося, лежала і чекала, поки підіймуть. Минав час, настав вечір, Горошці було дуже незатишно одній на порожньому городі. Проте було тепло, і поступово прийшов сон.

— Ой, перепошую, — Горошка прокинулася від того, що на неї впала важка Крапля. — Я зовсім не хотіла вас розбудити.

— Та нічого, — усміхнулася Горошка до Краплі. — Бачте, ще й умили мене.

— А чому ви тут самі? — продзвеніла кришталевим голосом гостя.

— Не знаю. Про мене забули.

— Напевно, вам дуже сумно самій?

— Сумно, — похнюпилася Горошка.

— А хочете, я побуду з вами, поки мене не покличуть на хмаринку?

— Це було б чудово.

Добра Крапля розповідала Горошці про далекі краї:

— Уявіть, в Африці зовсім немає гороху.

Але є океани. Там дуже багато води! І зовсім немає землі.

— Напевно, мені було б там дуже затишно... — замріяно прошепотіла Горошка.

— Що ви, що ви! Там дуже солоня вода.

Вони балакали так, поки сонечко не пригріло, а тоді новій по-друзі нашої горошинки довелося повертатися додому — з хмаринки вже кликали. А Горошка лишилася мріяти про далекі краї і про величезні океани, де зовсім не можна посадити город.

Відтоді Крапля щоранку будила подругу, вони розмовляли, жартували, а потім прощалися.

3. Обговоріть: чи добре, що Горошці випала інакша доля, ніж її сестрам? Як можуть розвиватися події?

4. Збери колекцію префіксів, виділивши їх у словах.

Підсушити, замріяно, пригріло, дозрівали, вирости.

5. Додай префікси з попереднього завдання до інших слів й утвори нові слова. Запиши їх.

Префікс — частина слова, що стоїть перед коренем.

За допомогою префіксів утворюються нові слова.

Гріти — пригріти, підігріти, відігріти, перегріти.

6. Утвори всі можливі слова, додавши до слова "летіти" ці та інші префікси. Як змінюється значення слова зі зміною префікса?

При-, пере-, по-, від-, ви-, з-, за-, до-, ...

1. Прочитай про подальші пригоди горошинки.

Затишна зимівля

За твором Юлії Смаль "Казка про Горошку"

Одного дня, після якоїсь особливо холодної ночі, Крапля не прийшла. Горошка сумно виглядала подругу, все глибше ховаючись від холоду в землю. Так минув день, другий, третій. Потім затягнув безперервний дощ. Серед стількох крапель годі було й намагатися знайти подругу. Горошка зовсім сховалася в землю, дуже хотілося спати.

— Що ти тут робиш? — почула вона сварливий голос. — Бач, що вигадала, проростати на зиму. Хто ж так робить?

— Я не навмисно, — спробувала захищатися Горошка. — Просто було волого і корінчики самі почали рости.

— Ой, і що ж з тобою робити? — з'ясувалося, що це Мишка. — І з'їсти — не з'їси, і не дати ж тобі загинути від морозів. Зробимо ось що: я посаджу тебе у своїй нірці, там тепло, ти не замерзнеш, а навесні ростимеш собі далі.

Мишка обережно дістала лапками корінчики Горошки, потім опустила її у гарненький помаранчевий горщик, присипала землю і поставила в куток затишної нірки.

— Добре, хоч не самій зимувати, — задоволено пропищала Мишка. — А ввечері ми з тобою питимемо чай.

— Дякую вам, пані Мишко, — усміхнулася Горошка. Їй було тепло й затишно. І вона напевне знала, що навесні зможе рости далі — пускати коріння, цвісти й виростити стручечки з маленькими горошинками.

А ще навесні Горошка зустріне свою негмовну подругу Краплю. І вони знову розмовлятимуть про далекі подорожі, про моря й океани.

"А ще, виявляється, миші зовсім не страшні", — уже дрімаючи, подумала горошинка.

2. Придумайте, як могла продовжитися пригода, якби Горошку знайшла ворона, дівчинка Маринка, песик Гавчик чи взагалі ніхто не знайшов. Розкажіть свою версію іншій групі.
3. Знайди в першому абзаці тексту й випиши слова з префіксами *при-*, *с-*, *за-*. У п'ятому абзаці — слова з префіксами *за-*, *по-*, *при-*. Поміркуй, яких помилок можна припуститися у правописі цих префіксів.

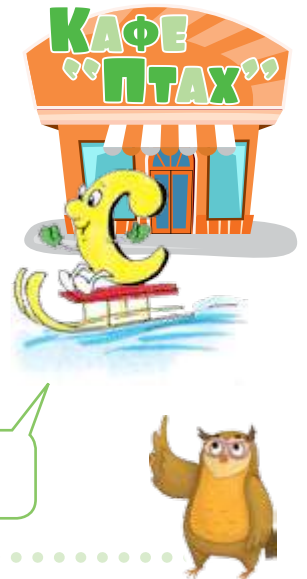
Познайомся з "префіксами-братями" **з-** та **с-**.

Я стою лише перед буквами:
"к", "ф", "п", "т", "х"!

А я перед цими літерами
ніколи не стою!

Не плутайте нас!

4. Додай префікс *с-* чи *з-* до поданих слів. Запиши утворені слова. Познач префікси.
Ховаємо, ловив, ламаний, творимо, шию, фотографований, пекти, лізти, робила, казати.
5. Знайди в тексті прикметник, що позначає колір. Які два синоніми є в цього слова?

...Ось як можна ще сказати!

Слово **помаранчевий** прийшло до нас із італійської мови, **оранжевий** — з англійської. Обидва походять від слова "апельсин". А наше українське слово — **жовтогарячий**. Вживай той із синонімів, який тобі більше до вподоби.

- Згадайте тварин, з якими протягом життя відбуваються дивовижні перетворення. Складіть список і прочитайте іншим групам.
- Прочитай про перетворення, що відбуваються в житті жуків.

Велике перевтілення

За твором Валентини Вздутьської

Посеред роззолоченого осіннього лісу стоїть дуб. Він дуже старий, от-от упаде.

— Стр-р! Стр-р! — лунає з його стовбура.

Усередині дуба вже давно живе личинка.

— Стр-р! — стрекоче вона лапками. З личинкою щось діється...

Ліс із жовтого стає бурым, а тоді потроху осипається. Личинка змінюється теж. Вона обертається на лялечку з "ріжками" і ніжками.

Факт. У стані личинки жук-олень живе 4-6 років.

Потім перетворюється на лялечку, яка за формою вже трохи схожа на майбутнього жука.

У лісі страшна завірюха. Звірі поховалися в нори й дупла. А лялечка спить собі в трухлявому стовбурі. Їй затишно й тепло.

Навесні ліс оживає, зеленіє, вкривається мереживом квітів. Після довгого сну лялечка поволі прокидається. Але вона знову змінилася!

По стовбуру вгору лізе справжній красень. У нього величезні "роги". Це жук-олень.

Жук-олень посмакував соком, що витік із дуба. Тепер він готовий до невеличкої подорожі.

Жук озирає свою колишню домівку, а тоді розпрямляє крила й летить.

— Тр-р-р!

На сусідньому дереві жук-олень бачить самичку. Але в нього є суперник. Доведеться позмагатися за її увагу.

Старий дуб досі зеленіє. У його дуплі вилупилися з яєць нові личинки. Скоро на них теж чекатиме велике перевтілення.

Факт. Жука-олень занесено до Червоної книги України.

Щоб цей красень не зник, його слід оберігати.

- Яка інформація з тексту була для тебе новою? Чи захотілося дізнатися більше про цих чи інших тварин?
- Намалюй схему перетворень жука-олень і розкажи про них.
- Деякі префікси дуже схожі на службові слова. Прочитай речення і знайди в них цих "близнюків". У чому відмінність між ними?

☀ Я вийшов надвір.

☀ Мама змила пляму.

☀ Я дивлюся на двір Єви.

☀ Ми зробили піну з мила.

Службове слово пишеться окремо від інших слів, а **префікс** є частиною слова. Як дізнатися, що саме — службове слово, а що — префікс? Дуже просто: між службовим словом і наступним можна вставити інше слово! Наприклад, прикметник.

Я вийшов на **засніжений** двір. Ми зробили піну з **рідкого** мила.

- Запиши в зошит речення, додавши префікси чи службові слова, сховані за осінніми листочками.

☀ стовбуру вгору лізе жук-олень.

☀ Жук розправив крила і летів.

☀ Лялечка в дуплі спить весни.

☀ Лялечка чекалася весни і перетворилася на жука.

Перетворення на кухні

Урок 56

- Щодня ми власноруч здійснюємо чимало перетворень. Складіть їх список.

1. *Перетворюю брудні тарілки на чисті.*

2. *Доблю повну чашку порожньою.*

- Прочитай про хімічні перетворення на кухні.

Хімія та їжа

За твором Юлії Смаль "Цікава хімія"

Ти, мабуть, і не здогадуєшся, що вже став справжнісіньким хіміком-експериментатором? Тож слухай. Якщо людина хоч раз у житті підсмажила чи зварила яйце, приготувала м'ясо чи картоплю, навіть посолила суп чи забула на ніч на столі склянку молока, і воно скисло, — то вже здійснила справжнє хімічне перетворення. Бо суть хімічної реакції, хімічного перетворення полягає у зміні властивостей речовини.

Атоми однієї речовини, об'єднані певним способом, змінюють своє розташування та оточення, і утворюється нова речовина з інакшою структурою та зовсім інакшими властивостями! Не віриш?

Варячи картоплину, ми можемо спостерігати хімічну реакцію зі зміною властивостей речовини: смаку, запаху, твердості, навіть кольору. Наприклад, твердість картоплі в ході варіння зменшується в десять разів!

Видатні хіміки часто вивчали кулінарію, розмірковували, чим

можуть прислужитися мистецтву куховарства вони, науковці, які знають таємниці розчинів, структуру **молекул** і **кристалів**.

Антуан Лоран Лавуазьє, один із засновників учення про розчини, дослідив залежність якості м'ясного бульйону від його густини (напевно, це він перший сказав: що густіший бульйон, то він смачніший).

Його співвітчизник, Огюст Пармантьє, батько сучасного хлібопечення, навчив людей консервувати овочі й запропонував користуватися справжнім рослинним цукром (буряковий цукор, яким ми солодимо чай, — саме такий).

Учений Юстус фон Лібіх, автор теорій і правил, якими хіміки та фізики послуговуються донині, перший розробив молочні суміші для немовлят.

Звісно, це не всі досягнення хіміків у кулінарії, але тепер ти можеш упевнено сказати: "Все на світі є хімією, навіть варіння яйця". До речі, варіння яйця — це процес **денатурації** білка, коли прозора речовина біліє і густішає.

- Що ти раніше знав/знала про хімію? Яку нову важливу інформацію отримав/отримала з тексту?
- Випиши з тексту наукові слова. Чи всі вони зрозумілі тобі?
- Поміркуй, які префікси змінюють значення слова на протилежне. Запиши пари слів. Познач префікси.

Приїхати — поїхати.

 З'єднати — ...

 Відчинити — ...

 Відсунути — ...

 Зайти — ...

- У яких словах із попереднього завдання є апостроф? Що він позначає на письмі?

Апостроф пишеться після префіксів із кінцевим твердим приголосним перед "я", "ю", "є", "ї".

З'їзд, під'їхати, об'єднати, роз'яснити.

1. Розкажіть одне одному, які страви ви вмієте готувати самостійно чи допомагаєте готувати дорослим. Які емоції ви відчуваєте при цьому?
2. Прочитай рецепти.

Страви з яєць

З книжки Абігайл Вітлі "Кулінарна школа"

Яйця готуються дуже швидко й легко, з них можна приготувати безліч смачних і поживних страв. Окрім того, вони є у складі багатьох рецептів.

Варене яйце

1. Наповни каструльку водою до половини, постав на вогонь і дочекайся, поки почне кипіти.

2. Візьми по одному яйцю на кожну особу. Ложкою виклади яйця в каструлю. Коли кипіння стане сильним, зменш вогонь.

3. Готуй яйця 1 хвилину, якщо любиш твердий білок і м'який жовток. Щоб зварити яйце накруто, потрібно 5–6 хвилин.

Порада від шефа

За 30 хвилин до приготування дістань яйця з холодильника. Краще готувати яйця, нагріті до кімнатної температури.

Омлет

Складники: 1–2 яйця і 1 столова ложка молока на кожну особу, невеликий кубик вершкового масла, сіль, перець.

1. Розбий яйця і вилий у мисочку.
2. Додай молока, трохи солі й перцю.

3. Ретельно збий виделкою.

4. Розтопи масло у сковорідці на невеликому вогні. Вилий туди яєчну суміш і помішуй 2–3 хвилини, поки вона не стане однорідною.

Порада від шефа

До початку роботи можеш підготувати інгредієнти, які збагатять смак твого омлету. Це може бути жменя тертого сиру, смужки нарізаної шинки чи бекону, шматочки солодкого перцю та помідора, зелень.

Переклад з англійської Віри Наливаної

3. Які особливості має запис рецепта?
4. Дізнайся в дорослих чи в інтернеті рецепт своєї улюбленої страви та запиши його.
5. Обери фрази, які варто казати тому, хто їсть. Скористайся ними сьогодні щонайменше 4 рази. Поспостерігай за реакцією людей.

— Дай і мені!

— На здоров'я!

— Смачного!

— Всяк ласий на чужі ковбаси.

6. Запиши кілька речень про те, які страви сьогодні вживали ти, твої друзі й рідні, використавши дієслово "їсти" з префіксом. Чи потрібен у цьому слові апостроф?

7. Пограйте в гру "Одного разу на кухні".

- Згадайте цікаві чи кумедні ситуації, які траплялися з вами чи вашими знайомими під час приготування або вживання їжі.
- Оберіть ту, яку покажете іншим групам.
- Розподіліть ролі.
- Поміркуйте, як інтонацією та мімікою передати почуття вашого персонажа.
- Покажіть сценку іншим групам.

1. Прочитай текст про трагічні часи, які довелося пережити українському народу.

Коли не стало хліба

За твором Зоряни Живки "Ангел на ймення Грушка"

З найперших моїх дитячих споминів золотою ниткою простують пахощі свіжого хліба. Чудовий, неповторний запах чарівною хмарою розлітався по всьому обійстю й виманював мене навіть із найцікавішої забавки. Вломити хрумку скоринку, відчутти кінчиками пальців пружну силу хлібного тіла — допіру з вогню, він ще палав тією неземною міццю чарівної стихії.

Але я не любила їсти. І снідати, і обідати, й вечеряти видавалося мені непосильною працею. Здавалося, я ніколи не була голодна.

Бабуся моя знала все на світі. Крім казок. А я того вечора ніяк не хотіла засинати без казки. Врешті не витримала й вигукнула:

— Ну то прочитайте! Мама ж книжку лишила!

Але бабуся відповіла зовсім дивно:

— Та я, дитинко, не вмію читати...

Я завмерла. То була якась зовсім не-сусвітня річ: БАБУСЯ НЕ ВМІЛА ЧИТАТИ!

— Бабусю, так не буває, щоб людина не вміла читати! Усі вміють читати! Навіть я.

— А я от не вмію...

— Хіба вас мама не вчила читати?

— І мати моя теж неписьменні були.

— А чого ж ви до школи не пішли?

Бабуся закам'яніла. В її завжди теплих сонячних очах застигла скорбота, така сива й гірка, мов полин.

— Не питай, дитино... — бабуся дивилася вже не на мене, а в якусь далеку далину, далину минувшини. — Тоді прийшло на людей страшне лихо. Голод прийшов...

Від слів "прийшло лихо" я зіщулилася під ковдрою, скоцюбившись клубочком, як наші кошенята. Я уявила те Страшне Лихо —

високе, сіре, кошлате — як воно прийшло в село й налякало усіх: і дітей, і дорослих, і навіть котів-собак.

— Бабусю, як це "голод прийшов"?

— Не стало, що їсти...

— Як це "не стало, що їсти"? Хіба ви не мали поля, не мали городу? Хіба тоді не садили картоплі?

— Садили, дитино, сіяли... І родила земля наша, рясно родила. Та прийшли лихі люди й усе забрали, до зернини забрали. А тоді прийшов голод.

— Й у вас не було хліба?

— Не було хліба...

Я дивилася на бабуся широко розплющеними очима і ніяк не могла зрозуміти: як це можна, щоб у дітей не було хліба. Можна жити без шоколаду, хоча й тяжко, можна протриматися без бананів і помаранчів... Але без хліба? Бабуся раптом подивилася на мене:

— Ой дитино! Що це я тобі проти ночі розказую... Спи вже, спи.

Я лежала, згорнувшись під ковдрою, і мріяла, що колись винайду машину часу й на всі гроші куплю в крамниці хліба — свіжого, теплого, чорного й білого, і віднесу тим людям, що жили, коли моя бабуся була дівчинкою.

2. Як змінювалися твої почуття від початку до кінця тексту? Намалюй у зошиті послідовність **емоджі**.

3. Що ти знаєш про Голодомор в Україні? Хто тобі розповідав про це? Чому важливо знати про те, що відбувалося в нашій країні колись?

4. Намалюйте плакат до Дня пам'яті жертв голодоморів, що припадає на четверту суботу листопада. Які слова доречно написати на плакаті? Що намалювати?

5. Обери з тексту два прикметники. Склади й запиши з ними речення. Яких іменників стосуються прикметники в тексті? А що вони описують у твоїх реченнях?

1. Прочитайте прислів'я та приказки про хліб. Обговоріть, що вони означають. Яке значення мають у них слова "голова" та "кланяйся" — пряме чи переносне?

- ☀ Як хліб буде, то й усе буде.
- ☀ Хліб — усьому голова.
- ☀ Землі кланяйся низько — до хліба буде близько.
- ☀ З полови хліба не спечеш.

2. Придумай і запиши гарний вислів про хліб.
3. Прочитай вірш про секрети малої зернинки.

Зернина

У пшеничній зернині
більше як сто казок, —
у пшеничній зернині
схований колосок.

А в тім колоску — пів жмені зерна.
А з того зерна колоски довжеленні
знову добуде сила земна.

А з тих колосків — решето зерен,
а з решета зерен — зерен мішки.
А далі, а далі світ ясен і зелен
вінком обів'ють золоті колоски.

І хліб наш, і хлібом осяяна пісня,
і місто, й веселка нового моста,
і все те, що є і що буде опісля,
в зернині було, із зернини зроста.

Дмитро Павличко

4. Що ховається у пшеничній зернині? Як із неї можна отримати мішки зерен? А ціле місто?
5. Знайди у вірші службові слова, схожі на префікси.

Службові слова, схожі на префікси, — це **прийменники**. Їх так називають, бо у реченні вони стоять при іменниках і служать для зв'язку слів.

До, від, за, без, в, під, при, про тощо.

Є й інші прийменники: для, після, через, біля та інші.

6. Доповни таблицю в зошиті своїми прикладами.

Префікс до-	Прийменник до
Добуде	До хліба
Дозбирати	До Івана

7. Простеж, яке спільне значення мають усі дієслова з префіксом до-. На що вказує прийменник до? Чи можна переплутати префікс і прийменник? Чим відрізняється їхній правопис зі словами?

Знайомся: автор

Дмитро Павличко — український поет і перекладач. Народився 28 вересня 1929 року на Івано-Франківщині.

Для дітей написав збірки віршів "Плеско", "Де найкраще місце на землі". А ще він автор слів популярної пісні "Два кольори". Чи доводилося тобі її чути?

Секретний код

Розгадай шифровку. Запиши вислів у зошиті. Як ти його розумієш?

Îæ\ξ— ②=∕O ∕∧L∧\ξ 》 ∟ξ =O<O ∟∧
∥ξ\ξ&

Наш театр

На сцені — театр рук! Зробіть ляльки, інсценуйте вірші про тих, хто по-різному ставиться до їжі.

Про дівчинку, яка нічого не їла

Молодці в нас малюки:
з'їли борщ і пиріжки,
борщик зі сметанкою,
коржики гречані,
пиріжки з капустою,
свіжі та рум'яні!
Тільки Віточка мала
сумно сіла край стола.
Не схотіла борщику,
не поїла коржика.
Стане Віта, як пушинка,
як пушинка-порошинка.
Сильний вітер як дмухне,
зразу Віту дожене.
Вітер плаття надимає,
Віту вгору підіймає.
Ой, летить вона, летить
до найвищих верховів!

Доганяють Віту діти,
а навстріч пілот іде.
— Ой, рятуйте нашу Віту!
Наша Віта пропаде!
Тут пілот в літак сідає,
швидко Віту переймає.
— Що ж ти, дівчинко, така?
Ти ж, як пір'ячко, легка!
Стали діти всі радіти:
— Повернулась наша Віта!
А Вітуся каже їм:
— Я тепер усе поїм!
З'їла борщик, з'їла кашку
і компоту цілу чашку,
цілу пляшку молока,
не забула й пиріжка!

За Наталею Забілою

Не давайте мені їсти

Я наївся досхочу —
тільки дихаю й мовчу,
бо уже мені до рота
не пролізе навіть шпрота,
навіть макова зернинка
чи зернинки половинка.

І не встати, і не сісти,
тож я змушений сказати:
не давайте мені їсти —
ще хвилину, приблизно, п'ять.

Григорій Фалькович

Майстерня лялькаря

Лялька на руку

Підготуй: нитки для плетіння; дерев'яні палички від морозива; клаптики фетру; гумки для волосся; клейовий пістолет; клаптики хутра, тканини, старі сережки, намистинки тощо.

Придумай образ ляльки. Хто це? Дівчинка чи хлопчик? А може, яскравий хробак чи допитлива качка?

За допомогою клейового пістолета зафіксуй гумку, яка триматиме ляльку, посередині дерев'яної палички.

Приклей попередньо вирізані носик, очка, вушка.

Заздалегідь зроби волосся: нещільно намотай нитки на руку чи книжку, перехопи ниткою і зафіксуй посередині двома вузлами. Переріж нитки навпроти фіксації — і кріпи зачіску на основу. Додай деталі до образу.

Як "оживити" ляльку?

Вдягни ляльку на руку так, щоб усі пальці, крім великого, були просунуті в гумку. Трохи рухай рукою і стискай та розтискай кулачок — лялька "говоритиме". Але не забувай при цьому говорити й сам/сама.

Інсценуючи ці віршики, можна "годувати" ляльку, вкладаючи їй у ротик намальовані чи бутафорні продукти!

Подивіться інсценівки, які підготували різні групи. Обговоріть, як актори передавали емоції персонажів.

